

Recenziji

Edvard Protner (2014). Herbartianism and its Educational Consequences in the Period of the Austro-Hungarian Monarchy: The Case of Slovenia. Frankfurt am Main: Peter Lang International Academic Publishers.

Monografija dr. Edvarda Protnerja, profesorja na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, ki je izšla pri ugledni mednarodni založbi Peter Lang, obravnava malo znan in raziskan del zgodovine šolstva in pedagogike, to pa ni sorazmerno s pomenom, ki ga ima ta del zgodovine za tedanji in tudi za nadaljnji razvoj pedagogike in šolstva, in sicer v srednjeevropskem prostoru, kjer ima svoje temelje, ter tudi drugod. Herbartizem je namreč pedagoški koncept, ki je konec 19. in v začetku 20. stoletja predstavljal prevladujoč pedagoški model izobraževanja učiteljev, pa tudi razumevanja pedagogike kot znanosti, in to ne le v nemško govorečem prostoru, temveč tudi drugod po svetu. Germanska pedagoška teorija in praksa sta bili namreč dominantni v obdobju pred drugo svetovno vojno tudi v številnih negermanskih deželah v Evropi, izredno močno pa sta bili prisotni tudi v ZDA, Južni Ameriki in na Japonskem. Kot že omenjeno, herbartizem kljub odmevnosti ostaja slabo raziskan in je hkrati obremenjen s številnimi stereotipi in predsodki. Avtor monografije izpostavlja, da je bila pozornost raziskovalcev dolgo usmerjena predvsem v pedagoško teorijo Johanna Friedricha Herbarta, utemeljitelja pedagogike kot znanosti z začetka 19. stoletja, in sicer kljub dejstvu, da so Herbartove ideje vplivale na šolsko prakso le posredno, prek privrženecv njegovega nauka, to je herbartistov. Kot avtor dokumentira v uvodnem poglavju, šele v zadnjih dveh desetletjih prihaja v ospredje raziskovanje pedagoške teorije herbartistov, in to skupaj s spoznanjem, da njihove pedagoške teorije ni mogoče kar enačiti s Herbartovo. Avtor monografije je s svojimi objavami doma in v mednarodnem prostoru že do zdaj pomagal utrjevati to spoznanje, ki ga postavlja v ospredje tudi v monografiji.

Monografija predstavlja v povsem novo celoto zaokrožene prevode šestih za to priložnost prirejenih in predelanih člankov, ki jih je avtor v zadnjem desetletju objavil v slovenskem, nemškem ali italijanskem jeziku. V njih analizira ključna teoretska izhodišča J. F. Herbarta in njegovih naslednikov, pokaže mehanizme uveljavljanja herbartizma, hkrati pa opozori tudi na njegove neustrezne interpretacije. Na primeru uveljavljanja te pedagoške doktrine v Sloveniji prikaže pomen herbartizma za profesionalizacijo učiteljskega dela in pokaže zlorabo njegovih teoretskih izhodišč, kar je na koncu privedlo do tistih značilnosti šole, ki jih danes povezujemo s pojmom »stara šola«. Tako je avtor s svojo monografijo v zavesti mednarodne strokovne javnosti hkrati utrdil tudi prepričanje, da je bila in kako je bila Slovenija s svojo šolsko in pedagoško zgodovino ob prelomu iz 19. v 20. stoletje vpeta v glavne tokove evropske pedagoške misli. Zraven predelanih že objavljenih člankov pa je avtor napisal tudi poglobljeno uvodno razpravo, ki pojasnjuje terminološke in strokovne dileme razumevanja herbartizma ter predstavi stanje raziskovanja te pedagoške paradigme v mednarodnem prostoru.

V prvem poglavju avtor analizira in predstavi Herbartov univerzitetni pedagoški seminar, ki ga je v prvem desetletju 19. stoletja ustanovil v Königsbergu. Analiza razkriva nekatere nove poglede na Herbarta, saj ga avtor predstavi kot predstavnika opozicije znotraj pruske šolske reforme, ki je težila k večji uveljavitvi moči in vpliva države na šolskem polju. Edvard Protner nakazuje, da so nekatere ideje, ki jih je znotraj seminarja razvijal Herbart, aktualne še danes, predvsem pa se iz njegove analize jasno vidi, kako daleč je Herbartov koncept od tega, kar so pol stoletja pozneje zagovarjali herbartisti. Pri obujanju in razvijanju ideje pedagoškega seminarja namreč niso upoštevali bistvenih značilnosti Herbartove zamisli, to je načel hišne vzgoje in pouka; pedagoški seminar so povezali z vadnico in pripravo bodočih učiteljev za pouk množice učencev v razredu.

Nekatere Herbartove pedagoške ideje, ki ohranjajo teoretsko relevantnost vse do danes, so predstavljene tudi v poglavju z naslovom *Pedagoški takt in osebnost učitelja v herbartističnem konceptu izobraževanja učiteljev*. V tem poglavju avtor analizira teoretske temelje, ki so v ozadju konstituiranja koncepta izobraževanja učiteljev, ki se je uveljavil s tretjim avstrijskim osnovnošolskim zakonom leta 1869. Temeljna teza tega poglavja je, da je herbartizem bistveno prispeval k profesionalizaciji učiteljskega poklica ob prelomu iz 19. v 20. stoletje, hkrati pa avtor v njem tudi jasno pokaže, kako Herbart ni bil herbartist: prizadeval si je za formiranje vzgojitelja, herbartisti pa za formiranje učitelja; kljub Herbartovemu odklonilnemu odnosu do seminarja, v katerem poteka praktično usposabljanje v vadnici in kjer seminarist nastopa pred običajnim razredom v sorazmerno podobnih okoliščinah, kot jih bo srečal v poklicu, se je v nadaljnjem razvoju izobraževanja učiteljev uveljavil prav ta model. A kot poudarja avtor, se je ob srečevanju s sodobnimi težavami izobraževanja učiteljev še vedno vredno vračati k Herbartu samemu, kakor je po drugi strani nujno objektivneje ovrednotiti tudi herbartizem, ki ga vse do danes spremlja slabšalni prizvok, ki so mu ga nadedli predvsem predstavniki reformske pedagogike.

V naslednjem, tj. tretjem, poglavju prehaja avtor na analizo prisotnosti herbartizma v slovenskem prostoru. Teza tega poglavja je, da je bil herbartizem pri nas prisoten, še preden je bil tudi teoretsko ozaveščen. Ko pa je postal predmet teoretske refleksije, se je to zgodilo vzporedno s kritično distanco, ki je bila takrat že prisotna v svetu. Poglavje analizira tudi razlike v prisotnosti herbartizma v različnih slovenskih pokrajinah in dokazuje, da je na to bolj vplivala šolska birokracija kot pa teoretski tokovi. Kot izpostavi avtor, je prisotnost herbartizma na Slovenskem možno in nujno vrednotiti iz različnih vidikov. Njegovo uveljavljanje v domači pedagoški teoriji je tesno povezano z višjo znanstveno ravno pedagoškega diskurza in vključitvijo v aktualne pedagoške tokove, ki so bili prisotni v tujini, pa tudi z utrjevanjem in izboljševanjem stanovske samozavesti učiteljev. Prve domače razprave o herbartizmu so po avtorjevem mnenju že vključevale njegovo kritično vrednotenje, kar je, vsaj na teoretski ravni, omogočalo preseganje najspornejših idej. Po drugi strani pa je za celotno obravnavano obdobje značilno, da se herbartizem nikoli ni uveljavil kot celovit, notranje sklenjen pedagoški sistem, ki bi lahko domačo pedagoško teorijo samo še obogatil. V tem smislu po avtorjevem mnenju lahko rečemo, da je bilo herbartizma na Slovenskem še premalo. V mislih ima vso

bogastvo herbartistične teorije, ki je obravnavala utemeljevanje pedagogike kot znanosti, filozofske argumentacije, razmerje med državo in šolo, teorijo in prakso idr. Namesto tega je bila herbartistična razprava zožena na razpravo o formalnih stopnjah, torej na metodiko pouka.

Da herbartizma ni mogoče obravnavati kot monolitno pedagoško paradigmo, kar je v dosedanjem raziskovanju herbartizma pogosto prisotno, dokazuje avtor tudi v naslednjih dveh poglavjih. Poleg tega pa skuša s svojo analizo preseči še eno značilnost raziskav herbartizma. Dosedanje raziskovanje je namreč usmerjeno večinoma v analizo teoretskih ozadij, pri tem pa se pogosto pozablja, kot poudarja avtor, da se je aplikacija teorije dogajala znotraj učiteljskih društev, konferenc, delovanja šolskih nadzornikov ipd. Tako v četrtem in petem poglavju analizira odnos do herbartizma katoliško in liberalno usmerjenih pedagogov, prav tako pa tudi spore med njimi, kar je še zanimiveje ob dejstvu, da je bil herbartizem sprejemljiv tako za prve kot za druge. Najprej spremljamo analizo prisotnosti in vpliva ravnatelja mariborskega učiteljskega društva Henrika Schreinerja, ki pokaže, da je pedagoška teorija v rokah izvajalcev doživljala zdravorazumske modifikacije, ki so lahko bile izredno učinkovite in med inovativno naravnanimi učitelji tudi dobro sprejete. Pa vendar se po drugi strani ni mogoče izogniti tudi dejstvu, da je bila šola v času prevlade herbartizma deležna tudi upravičene kritike, ki je opozarjala na njeno šablonskost, formalizem in intelektualizem. Skratka, ni se mogoče izogniti dejstvu, da je tudi herbartizem prispeval k tisti podobi šole, ki jo v slabšalnem smislu imenujemo »stara šola«. V zvezi s tem avtor v zadnjem poglavju pokaže, da ta podoba šole ni tako povezana s slabostmi teorije kot pa s potrebo države, da nadzira in usmerja podobo pouka, kar se je dogajalo z dejavnostmi šolskih nadzornikov.

Preusmeritev pozornosti k samostojni logiki pedagoške teorije herbartistov, ki jo Edvard Protner zagovarja v svoji monografiji, omogoča vzpostavitev zelo jasne distinkcije med Herbartom in njegovimi nasledniki. Študij pedagoške teorije herbartistov pokaže, kako nevzdržni so šablonski prikazi njihovega vpliva, ki to gibanje vedno znova prikazuje le v negativni vrednostni podobi. Izpostaviti pa je treba tudi avtorjev metodološki pristop, ki herbartistično pedagoško teorijo analizira v odvisnosti od ideoloških in šolskopoličnih okoliščin časa. S tem pristopom mu uspe dokazati, da je prevladujoča negativna podoba herbartizma bolj posledica birokratiziranosti šolskega sistema in ponesrečenega prenašanja teorije v prakso kot pa pedagoške teorije same. To lepo prikaže z analizo dogajanja na slovenskih tleh. Ta ob razumevanju pedagoške logike konstituiranja poznomoščanskega šolskega sistema opozarja na možne nevrvalgične točke prenašanja teoretskih spoznanj v šolsko prakso.

Edvard Protner s svojo monografijo dokazuje, da je nedvomno eden največjih poznavalcev herbartizma. Gre za pedagoško doktrino, ki je vezana na nemško govorno področje, kar pomeni, da je herbartizem še vedno dostopen za raziskovanje predvsem z znanjem nemškega jezika. Prav to je verjetno tudi eden izmed razlogov, zakaj so tehtne angleške razprave o tej pedagoški doktrini redke, kar daje monografiji še večji pomen. Prevajanje v angleški jezik je prineslo številne dileme, ki se nanašajo na težavo prevajanja iz slovenščine v angleščino in iz nemščine v angleščino, po drugi strani pa dobijo prevajalske in terminološke zadrege poseben

pomen v kontekstu stikov med germansko in anglosaksonsko pedagoško tradicijo. Monografija v angleškem jeziku tako vsem tistim, ki jim razumevanje evropske šolske in pedagoške tradicije zaradi jezika ostaja nedostopno, omogoča spoznati in razumeti to tradicijo, in sicer v tistem okolju, ki ga pogosto imenujemo Srednja Evropa, kamor spada tudi Slovenija. Delo torej po eni strani omogoča mednarodni angleško govoreči strokovni javnosti razumeti razsežnosti herbartizma in premagati stereotipne predstave o njem, po drugi strani pa tej javnosti predstavlja slovensko pedagoško in šolsko tradicijo, kar doslej še ni bilo narejeno v tolikšnem obsegu. Gre za monografijo, nedvomno vredno natančnega študija in namenjeno vsem, ki se ukvarjajo z vprašanji pedagogike in šolstva, in sicer ne le v srednjeevropskem prostoru, temveč širše. Kot že omenjeno, gre za analizo zgodovinskega obdobja in koncepta, ki je bistveno zaznamoval razvoj šolstva in pedagogike skorajda povsod in brez katerega tudi razumevanje sodobne pedagoške teorije in prakse ni mogoče.

Dr. Mojca Peček